

УДК 336.71.078.3

Колодізев О.М.*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри банківської справи
Харківського національного економічного університету
імені Семена Кузнеця***Лесик В.О.***аспірант кафедри банківської справи
Харківського національного економічного університету
імені Семена Кузнеця***Коцюба О.В.***студентка
Харківського національного економічного університету
імені Семена Кузнеця*

ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ КАПІТАЛІЗАЦІЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ: ХРОНОЛОГІЯ ЗМІН, ВИМОГ ТА ФОРМУВАННЯ ПРОГНОЗІВ НА ПРИКЛАДІ БАНКІВ З ІНОЗЕМНИМ КАПІТАЛОМ

RAISING OF CAPITAL OF UKRAINIAN BANKING SYSTEM: CHRONOLOGY OF CHANGES, REQUIREMENTS AND FORMING FORECASTS BY THE EXAMPLE OF BANKS WITH FOREIGN CAPITAL

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто хронологію розвитку макроекономічних процесів в Україні. Визначено, які процеси спричинили необхідність змін вимог НБУ до розміру статутного капіталу. Досліджено рівень капіталізації банківської системи країни. Проаналізовано можливі варіанти нарощення обсягу статутного капіталу вітчизняними банками і досвід функціонування банків в європейських та інших країнах світу.

Ключові слова: статутний капітал, групи банків, рівень капіталізації, процес злиття та поглинання.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрена хронология развития макроэкономических процессов в Украине. Изучены процессы, которые спровоцировали необходимость изменений требований НБУ к размеру уставного капитала. Исследован уровень капитализации банковской системы страны. Проанализированы возможные варианты увеличения объема уставного капитала отечественными банками и опыт функционирования банков в европейских и других странах мира.

Ключевые слова: уставный капитал, группы банков, уровень капитализации, процесс слияния и поглощения.

ANNOTATION

The chronology of development macroeconomic processes in Ukraine is determined. The processes, which caused the necessity of changing of NBU requirements to authorized capital, are analyzed. The level of capitalization of the banking system is considered. The ways of raising of authorized capital by the Ukrainian banks are analyzed. Experience of functioning of European banks and banks in other countries are considered.

Keywords: authorized capital, banking groups, level of capitalization, process of mergers and acquisitions.

Постановка проблеми. Руйнівні наслідки фінансово-економічної кризи 2008–2009 рр. та 2014–2016 рр. ставили під загрозу можливість стабільного функціонування вітчизняної банківської системи. Вихідним постулатом слід уважати те, що саме капітал банку є основою його функціонування та створює базис для ведення подальшої діяльності. У липні 2014 р. Національний банк України підвищив вимоги

до обсягу статутного капіталу банків зі 120 до 500 млн. грн. Для цього було розроблено й запроваджено 10-річний графік нарощення капіталу банківської системи. Даний крок дасть змогу в стратегічному плані підвищити стабільність банків до проявів зовнішніх та внутрішніх чинників негативного характеру, що позитивно відобразиться на функціонуванні вітчизняної фінансово-кредитної системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем капіталізації банків присвячено наукові праці таких вітчизняних науковців, як М.Д. Алексеєнко, К.В. Ануфрієва, Л.С. Коваль, В.Т. Сусіденко, Р.В. Фірман, О.І. Фітіль та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте, з огляду на високі вимоги НБУ та достатньо звужені часові рамки щодо забезпечення їх дотримання, вітчизняні банки поставлені в жорсткі умови, які вимагають рішучих кроків на етапі прийняття адекватних організаційних рішень під час залучення додаткових ресурсів для того, щоб залишитися на банківському ринку.

У зв'язку із цим постає проблема пошуку ефективних шляхів щодо забезпечення достатнього нарощення рівня капіталізації вітчизняної банківської системи на основі адаптації практичного досвіду функціонування фінансових установ європейських країн.

Мега статті полягає у дослідженні та систематизації хронології подій, які спричинили зміну вимог до показників статутного капіталу, аналізі потенціалу вітчизняних банків за визначеними групами щодо нарощення рівня капіталізації, а також у формуванні короткострокового прогнозу щодо реалізації можливостей

банків в аспекті виконання вимог Національного банку України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема капіталізації банків завжди була гострою в Україні. За всі 25 років незалежності нашої держави частка статутного капіталу банківської системи загалом не перевищила 35%, тоді як у країнах Центральної Європи даний показник сягає 40%, а у США – 80%.

До липня 2014 р. обсяг статутного капіталу банків регулювався НБУ на рівні 120 млн. грн. Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання впливу на стабільність банківської системи» від 04.07.2014 № 1586-VII [1] змінено обсяг мінімального статутного капіталу зі 120 до 500 млн. грн. НБУ затверджено графік нарощення капіталу банками України в порядку [2], який зображено на рис. 1.

Основним макроекономічним фактором, що спричинив зміни вимог до статутного капіталу, стала криза 2014–2015 рр. та підписання Угоди про асоціацію України з Європейським Союзом. Слід зазначити, що в тексті Угоди чітко не зазначено шляхи співпраці у банківському секторі. Єдина фраза, що стосується банківської системи, визначає необхідність виконання вимог Основних Базельських принципів, що не є чимось новим для економіки нашої держави у банківській сфері.

Треба зазначити, що ідея підвищення обсягу статутного капіталу до 500 млн. грн. була оприлюднена НБУ ще в 2010 р. Проте насамперед малі банки опротестували таке рішення, аргументуючи це неможливістю так швидко наростити капітал через відсутність вільних коштів. З їхньою думкою можна погодитися, оскільки НБУ та Національна комісія із цінних паперів та фондового ринку не створили на той момент (залишаються такими ж і на сьогодні) жодних інструментів для хеджування валютних ризиків. А нарощення статутного капіталу могло бути реалізовано переважно через механізм залучення іноземного капіталу.

Сьогодні, з огляду на зміни, внесені в Закон України «Про банки і банківську діяльність»,

основною метою НБУ є зменшення кількості банків в Україні; ліквідація насамперед так званих «кишенькових» банків, які створені для обслуговування однієї-двох юридичних осіб; реформація банківської системи та створення міцної основи для проведення змін в інших галузях фінансової сфери [1].

Доцільним, на нашу думку, є використання результатів аналізу динаміки зміни обсягу статутного капіталу банків за групами з метою встановлення необхідного рівня збільшення капіталізації банків України, що може бути основною складовою частиною стратегії їх подальшого розвитку. Оцінку рівня капіталізації банків здійснено за обсягом його статутного капіталу. За результатами, зображеними на рис. 2, можемо зробити висновок, що з 01.01.2014 по 01.07.2016 спостерігається позитивна динаміка зростання статутного капіталу банків України, незважаючи на стрімке зменшення кількості банків зі 180 до 101.

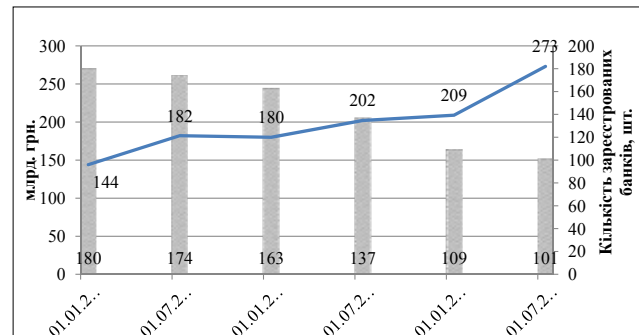

Рис. 2. Динаміка обсягу статутного капіталу банків України за період 01.01.2014–01.07.2016 [2; 6]

Цікавим фактом є те, що взагалі з 01.01.2014 по 01.07.2015 НБУ ліквідувало лише чотири банки, які не виконували вимоги щодо необхідного обсягу статутного капіталу. При цьому 26 банків із розміром статутного капіталу менше 120 млн. грн. продовжували функціонувати на ринку, у тому числі 1 банк із II групи. За результатами аналізу кількості банків, які не виконують вимоги НБУ щодо обсягу статутного капіталу, можна стверджувати, що зниження їх

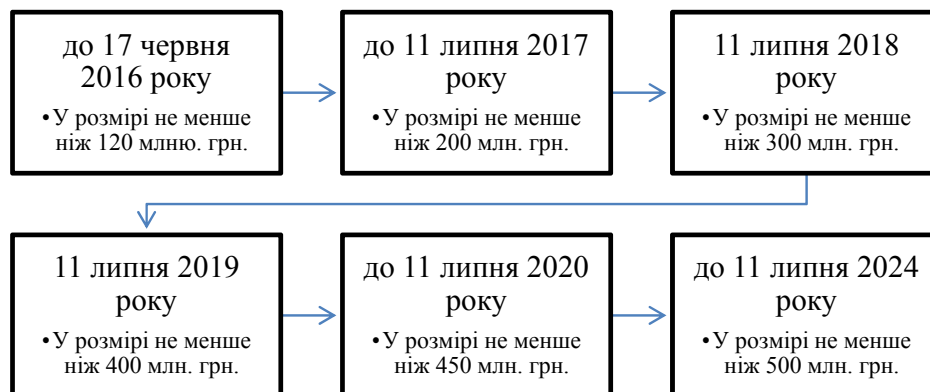

Рис. 1. Графік нарощення статутного капіталу банків України до липня 2024 р.

загальної кількості до 126 є недостатнім. Так, 11 банків так і не наростили статутний капітал з 01.07.2014 до 01.07.2016, а саме: ПАТ «Кредитинвест банк», ПАТ «Акордбанк», ПАТ «Полікомбанк», ПАТ «Траст-капітал», ПАТ «Регіон банк», ПАТ «Метабанк», ПАТ «Комерційний індустріальний банк», ПАТ «Кредит-оптіма», ПАТ «Земельний капітал», ПАТ «Український банк реконструкції», ПАТ «Банк «Фамільний».

На нашу думку, в умовах сьогодення НБУ повинен здійснювати процедуру відкликання банківської ліцензії швидше. Єдиний шлях для того, щоб ці 11 банків залишилися гравцями на ринку банківських послуг, є активізація процесу злиття та поглинання.

На думку в.о. заступника Голови правління НБУ К.В. Рожкової, ті банки, які не встигають за розвитком банківського ринку, проїдають свій капітал. Це спричинює необхідність залучення вкладів під вищі ставки не для кредитування, а для покриття операційних витрат. Таким чином, починає формуватися фінансова піраміда, коли за необхідне стає все більше і більше депозитних вкладів під вищі відсоткові ставки.

Проте проблема недостатнього рівня капіталізації супроводжує банківські установи з перших етапів розвитку вітчизняної банківської системи. У 1993 р. банки банкрутували, навіть повністю не сформувавши статутний капітал. Із 1995 р. НБУ посилив вимоги до розміру капіталу банків, а з 2000 р. увів класифікацію банків за рівнем капіталізації, поділивши банки на чотири групи [3, с. 244].

Із наведених у табл. 1 та 2 даних можемо стверджувати, що найбільша частка власного капіталу належить банкам першої групи. Частка власного капіталу у найменш численній групі банків коливається від 46,30% до 69,15% впродовж періоду 01.01.2014–01.07.2015. До того ж частка банків цієї групи у загальній кількості банків становить 9–12%.

Частки статутного капіталу банків II та IV груп були майже однаковими в 2014 р., незважаючи на те що кількість банків у IV групі є більшою ніж у 4,5 рази. Станом на 01.01.2015 р. питома вага статутного капіталу банків цих груп стрімко зменшилася – до 17,74% у II групі та 12,37% у IV групі. Проте частка власного капіталу банків I групи зросла до 60,17%. Кількість проблемних банків за цей період зменшилася лише на два банки.

У 2016 р. відбулися зміни щодо підходів до групування банків. Сьогодні НБУ використовує метод групування банків залежно не від розміру капіталу, а від обсягів активів. Рішенням Комітету з питань нагляду та регулювання діяльності банків, нагляду (оверсайту) платіжних систем від 31.12.2015 № 657 визначено нові критерії для окремих груп банків [5].

Так, визначено чотири групи банків:

- банки з державною часткою понад 75%;
- банки іноземних банківських груп;
- група I (банки, частка активів яких більше 0,5% активів банківської системи);
- група II (банки, частка активів яких менше 0,5% активів банківської системи).

Таблиця 1

Питома вага статутного капіталу банків України за період 01.01.2014–01.07.2015

Групи банків	01.01.2014 р.		01.07.2014		01.01.2015		01.07.2015	
	Кількість банків у групі	Частка статутного капіталу групи, %	Кількість банків у групі	Частка статутного капіталу групи, %	Кількість банків у групі	Частка статутного капіталу групи, %	Кількість банків у групі	Частка статутного капіталу групи, %
I	15	46,30%	15	57,77%	16	60,17%	14	69,15%
II	18	23,18%	17	17,74%	19	17,69%	14	15,97%
III	22	6,83%	22	5,40%	33	9,76%	24	9,00%
IV	118	23,69%	112	18,74%	90	12,37%	75	5,88%
ВСЬОГО	173	100,00%	166	100,00%	133	100,00%	127	100,00%

Таблиця 2

Питома вага статутного капіталу банків України за I півріччя 2016 р.

Групи банків	01.01.2016		01.07.2016	
	Кількість банків у групі	Частка статутного капіталу групи, %	Кількість банків у групі	Частка статутного капіталу групи, %
З державною часткою	6	30,91	5	29,22
Банки іноземних банківських груп	25	40,61	25	49,65
I	9	14,51	8	10,59
II	69	6,18	63	4,61
ВСЬОГО	109	92,21*	101	94,07*

* 7,79% статутного капіталу банківської системи України припадає на чотири неплатоспроможні банки станом на 01.01.2016 та 5,93% – на дев'ять неплатоспроможних банків станом на 01.07.2016

Із табл. 2 видно, що найбільш чисельна II група містить лише 4,61% статутного капіталу всієї банківської системи. Банки іноземних банківських груп нарощують статутний капітал, щоб залишитися на ринку. Це є логічним, оскільки посилення вимог до вітчизняних банків автоматично дає більшу свободу дій іноземним дочірнім банкам. Така ж ситуація спостерігалася і на страховому ринку України, коли відбулося підвищення вимог до статутного капіталу до 1 млн. євро для ризикових страхових компаній та до 10 млн. євро для лайфових страхових компаній.

За даними офіційної інформації, яка була опублікована у ЗМІ та у фінансовій звітності найбільших банків України, відсутня потреба у докапіталізації є лише у чотирьох банків. При цьому п'ять банків уже виконали програму докапіталізації. Проте залишається відкритим питання, яким чином інші банки будуть нарощувати власний статутний капітал.

Для аналізу рівня капіталізації кожної групи банків доцільно представити результати оцінки концентрації власного капіталу за групами. Для цього було використано загально визначений у міжнародній практиці показник Херфіндала-Хіршмана, що розраховується як сума квадратів питомої ваги визначеного показника по групах банків у загальній величині показника по банківському сектору.

Показник Херфіндала-Хіршмана характеризує рівень концентрації і набуває значень від 0 до 1:

- 0 – мінімальний рівень концентрації;
- менше 0,1 – низький рівень концентрації;
- 0,1–0,18 – середній рівень концентрації;
- більше 0,18 – високий рівень концентрації.

Використовуючи формулу Херфіндала-Хіршмана, дані табл. 1 та результати аналізу капіталізації банків 2008–2013 рр. [3, с. 246], було визначено рівень концентрації власного капіталу банківської системи України (табл. 3, 4).

Із 2008 до 2014 р. відбувалося поступове зменшення рівня капіталізації банківської системи України – з 0,4435 до 0,3289. У 2014 р. відбулися позитивні зрушення, насамперед через зменшення кількості «кишенькових» банків та підвищення вимог до розміру статутного капіталу банків. Великі банки збільшили обсяги статутного капіталу до 10 разів. Так, ПАТ «Альфа-банк» ще з 2010 р. розпочав процедуру поступового нарощення статутного капіталу, готуючись до процедури злиття та поглинання з деякими банками.

Враховуючи те, що за весь період значення показника Херфіндала-Хіршмана більше за 0,18, то можна сказати, що рівень концентрації власного капіталу банківської системи України є досить високим. Проте в 2016 р. відбулося стрімке зниження концентрації власного капіталу. Це може бути пов'язано зі зменшенням кількості банків у банківській системі зі 127 до 109 банків. Також цікавим фактом є те, що зменшилися всі групи банків, які є вітчизняними.

Таблиця 4

Рівень концентрації статутного капіталу вітчизняної банківської системи за I півріччя 2016 р.

Групи банків	01.01.2016	01.07.2016
З державною часткою	0,0955	0,2922
Банки іноземних банківських груп	0,1649	0,4965
I	0,0211	0,1059
II	0,0038	0,0461
ВСЬОГО	0,2853	0,3452

Банки іноземних банківських груп залишилися функціонувати на українському ринку у кількості 25. Доля іноземного капіталу в статутному капіталі діючих банків України без

Таблиця 3

Рівень концентрації статутного капіталу у вітчизняній банківській системі в 2008–2015 рр.

Групи банків	01.01.2008	01.01.2009	01.01.2010	01.01.2011	01.01.2012
I	0,3950	0,4727	0,4412	0,4286	0,3801
II	0,0264	0,0150	0,0220	0,0222	0,0340
III	0,0087	0,0076	0,0037	0,0040	0,0046
IV	0,0134	0,0105	0,0160	0,0177	0,0173
ВСЬОГО	0,4435	0,5058	0,4829	0,4725	0,4360

Групи банків	01.01.2013	01.01.2014	01.01.2015	01.07.2015
I	0,3412	0,4630	0,6017	0,6915
II	0,0482	0,2318	0,1769	0,1597
III	0,0045	0,0683	0,0976	0,0900
IV	0,0166	0,2369	0,1237	0,0588
ВСЬОГО	0,4105	0,3289	0,4182	0,5152

$$HNI = \sum_{i=1}^n k_i^2$$
 – формула Херфіндала-Хіршмана для розрахунку показника рівня концентрації статутного капіталу: k – питома вага власного капіталу i -ї групи у власному капіталі банківському системі України; n – кількість груп

урахування неплатоспроможних фінансових установ упродовж травня 2016 р. знизилася на 6,9 п. п. – до 39,6% станом на 01.06.2016.

Проте за результатами аналізу реалій в європейській банківській системі можемо зробити висновок, що іноземні банки почувають себе досить вільно лише на українському ринку. Так, наприклад, за результатами стрес-тестування банків ЄС, у трійку найгірших банків увійшов австрійський Reiffeisen Zentralbank. Однак дочірня компанія цього банку в Україні є прибутковою, а норматив достатності капіталу станом на 01.07.2016 становив 19,04%, що перевищує встановлений законодавством норматив у 10% [8]. Отже, можемо зробити висновок, що низький рівень конкуренції для іноземних банків в Україні є сприятливим для функціонування навіть проблемних банків ЄС.

Порівнюючи Україну з розвиненими країнами світу, можна зробити висновок, що вітчизняна банківська система значно відстає від європейських країн за рівнем капіталізації банків. У табл. 5 наведено показники сумарного обсягу статутного капіталу європейських банків за період 2011–2014 рр. За умови, що кількість країн, які входять до ЄС станом на 01.01.2015 становила 29, то у середньому банківська система однієї країни володіє від 14,72 до 15,49 млрд. євро. Це у рази більше за обсяг статутного капіталу банківської системи України. Цей факт виглядає парадоксальним ще й з огляду на те, що в нашій державі банківська система є досить розгалуженою.

Таблиця 5

Динаміка розміру статутного капіталу банків країн – членів Європейського Союзу за 2011–2014 рр.

Рік	Розмір статутного капіталу банків ЄС, млрд. євро	ВВП країн ЄС, млрд. євро	Темп приросту розміру статутного капіталу банків ЄС, %	Темп приросту розміру ВВП країн ЄС, %
2011	481,3	13180,2	–	–
2012	536,1	13433,2	11,39%	1,92%
2013	444,8	13550,6	-17,03%	0,87%
2014	426,9	13959,7	-4,02%	3,02%

Джерело: складено за даними [9; 10]

За даними табл. 5 можемо зробити висновок, що в 2012 р. відбулося стрімке збільшення статутного капіталу банків країн ЄС, що пов'язано із переходом європейських банківських систем на норми Базелю III, який регламентує підвищення норм адекватності капіталу, що тягне за собою необхідність збільшення розміру власного капіталу. Проте в 2013 та 2014 рр. поступово обсяг статутного капіталу знижується, що не можна сказати про динаміку ВВП. Цей факт пояснюється тим, що деякі банки, які не витримали підвищення вимог Базелю III, вийшли з ринку, проте якість банківської системи та еко-

номіки країн загалом не погіршилася.

Повертаючись до питання нарощення капіталізації банками України в умовах європейської інтеграції, існує декілька варіантів можливого підвищення обсягу капіталу. По-перше, є доцільним використовувати інвестиції власників банків, наприклад грошові кошти акціонерів, які вони готові вкласти у розвиток банку.

По-друге, залучати субординований борг (запозичені кошти, які протягом п'яти років банк зобов'язаний повернути власним кредиторам з урахуванням відсотків). Тобто за економічною суттю субординований борг є, певним чином, кредитом, який можна на визначений час зараховувати до капіталу. З 2008 р. багато банків для збільшення регулятивного капіталу залучали кошти власників саме на умовах субординованого боргу, тому у цих банків є можливість нарощення статутного капіталу за рахунок цих коштів.

По-третє, можливим варіантом є конвертація кредитних ліній, які раніше використовували акціонери або партнери. Даний механізм використовується найбільш активно з 2015 р. Таким чином, власники банку дозволяють акціонерам не повертати отримані кредити. Так чинять банки з іноземним капіталом – іноземні акціонери зараховують до капіталу кредити, які не повернули українські дочірні банки. Якщо до процесу кредитування була залучена третя сторона, яка кредитувала українській дочірній банк, тоді відбувається обмін кредитного боргу на акції банку. Такий підхід використовував ПАТ «Європейський банк реконструкції та розвитку».

Також четвертий варіант розвитку подій полягає у звичайній додатковій емісії акцій, яка розміщується серед нових акціонерів.

Проте існує й інший варіант розвитку подій, до якого прагне НБУ (проте все ще не створив необхідного підґрунтя) – активізація процедури злиття та поглинання.

Основною метою підвищення вимог до обсягу статутного капіталу банків було й залишається зниження ризиків банківської системи. Основним завданням, яке стоїть перед НБУ, згідно з вимогами МВФ, є зменшення кількості банків за рахунок виконання процедури злиття та поглинання. Проте до цього часу НБУ не зареєстрував законопроект на подання до Верховної Ради України про спрощення процедури злиття та поглинання банків. Так, Незалежна асоціація банків України запропонувала скоротити цю процедуру шляхом подання пакетів документів одночасно до НБУ та до Антимонопольного комітету України. Проте ця новина з'явилася у ЗМІ ще 22.02.2016, і до цього часу пропозиція лише залишається пропозицією. Іншою умовою, яка гальмує активний процес злиття та поглинання у банківській системі, є значний ризик об'єднання з проблемними банками або банками, які в недалекому минулому могли втратити ліцензію.

Світовий практичний досвід підтверджує, що процес злиття та поглинання активно використовується у США для підвищення капіталізації банківської системи. У топ-10 найбільших за обсягом статутного капіталу банків увійшли чотири американських банки: JP Morgan, Bank of America, Citigroup, Wells Fargo, які використовували у своїй практиці даний механізм.

В Україні відомо небагато випадків, коли банки застосовували процедуру злиття та поглинання. Насамперед ініціаторами були банки зі 100-відсотковим іноземним капіталом, такі як група Райффайзен Інтернешнл, Volksbank International AG, Svedbank, Erste Bank. Вітчизняні банки отримували доступ до більшої матеріальної бази, міжнародного досвіду управління, використання моделі оптимізованих гнучких процесів. Іноземні банки, своєю чергою, прагнуть розширити географічні межі власного впливу та мати можливість функціонувати на банківському ринку з вищими ставками порівняно з їх вітчизняними [7, с. 92].

У зв'язку з політико-економічною кризою в Україні інтерес іноземних інвесторів до вітчизняної банківської системи знизився, тому збільшення кількості процесів злиття та поглинання з іноземними банками у найближчий час очікувати не варто.

Висновки. Загальний рівень капіталізації банківської системи є низьким порівняно з показниками провідних європейських та інших країн світу. Проте той факт, що загальний обсяг капіталу малих банків, кількість яких становить близько 80, майже не перевищує обсяг капіталу найбільших 20 банків, свідчить про низьку якість структури банківського сектору України. У 2014 р. Національний банк України розпочав низку радикальних реформ, метою яких є ліквідація «кишенькових» банків та активізація процедури злиття та поглинання, насамперед із залученням іноземного капіталу. Проте достатніх передумов для здійснення цих процесів НБУ повною мірою не забезпечив.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання впливу на стабільність банківської системи» від 04.07.2014 № 1586-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1586-18>.
2. Офіційний сайт Національного банку України / Прес-реліз. 17 малих банків збільшили капітал до устанавленого законодавчо мінімуму в 120 млн. грн. від 21.06.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=32802593.
3. Gudz P.V., Фірман Р.В. Аналіз капіталізації комерційних банків України та шляхи її нарощення / P.V. Gudz, P.V. Фірман // Економічний форум. – 2014. – № 3. – С. 241–247.
4. Шелудько Н.М., Ануфрієва К.В. Зовнішньоторгова модель розвитку банківського сектору України: підсумки кризових трансформацій / Н.М. Шелудько, К.В. Ануфрієва // Фінанси України. – 2013. – № 10. – С. 41–64.
5. Офіційний сайт Національного банку України / Прес-реліз. Комітет з питань нагляду та регулювання діяльності банків, нагляду (оверсайту) платіжних систем визначив нові критерії для окремих груп банків на 2016 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/article/25852020>.
6. Офіційний сайт Національного рейтингового агентства «Рюрик» / Аналітичний огляд банківської системи за I квартал 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://rurik.com.ua/documents/research/bank_system_1_kv_2016.pdf.
7. Фітель О.І. Особливості злиття та поглинання банківських установ в Україні / О.І. Фітель // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2009. – № 2(5). – С. 90–93.
8. Окрема проміжна скорочена фінансова звітність згідно з МСФЗ (неаудована) за період, що закінчився 30.06.2016 р. / ПАТ «Райффайзен Банк Аваль» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.aval.ua/ru/about/bank_reports/.
9. Monthly Bulletin December / Official web-site of European Central Bank. – [Electronic Resource]. – Access Mode : <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/mobu/mb201412en.pdf>.
10. Official web-site of Eurostat [Electronic Resource]. – Access Mode : <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>.